

УДК 343.9: 343.575

12.00.08 - кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Є.О. Гладкова, кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії з проблем протидії
злочинності Харківського національного
університету внутрішніх справ

ОСНОВНІ МОДЕЛІ СТРАТЕГІЙ ПРОТИДІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ У СВІТІ

Статтю присвячено розгляду зарубіжних моделей боротьби з наркозлочинами та пошуку ефективного підходу до протидії з наркозлочинністю у вітчизняних реаліях.

Ключові слова: стратегія, протидія, запобігання, проблема наркоманії, наркозлочинність, наркозлочин, профілактика.

Статья посвящена рассмотрению зарубежных моделей борьбы с наркопреступлениями и поиску эффективного подхода к противодействию с наркопреступностью в отечественных реалиях.

Ключевые слова: стратегия, противодействие, предупреждение, проблема наркомании, наркопреступность, наркопреступления, профилактика.

The article deals with foreign models of combatting drug crime and search for an effective approach to combat drug crime in the domestic realities.

Keywords: strategy. combatting, prevention, drug problem, drug crime, drug-related crime, prophylaxy.

Протидія наркозлочинності та поширенню наркоманії на всіх етапах розвитку людства переважно здійснювалась методом заборони, суть якого полягає в тому, що для вирішення проблем, що викликаються наркоманією, досить заборонити немедичне і ненаукове використання наркотиків з

введенням репресій у разі порушення заборони [1, с. 26-33].

Заборона, перш за все, обґрунтовується етичними аргументами, на яких базувалися поширені в багатьох країнах Європи громадські рухи проти наркотиків.

Заборона використовується державою для реалізації її обов'язку захищати здоров'я своїх громадян. У цих же цілях різні країни і міжнародне співтовариство в цілому змушені вживати жорсткі заборонні заходи для встановлення контролю над наркотиками та протидії поширенню наркоманії. Наркотики становлять загрозу для суспільства тим, що їх немедичне споживання з метою отримання задоволення і стану ейфорії призводить до катастрофічних наслідків для людини як особистості. Вони руйнують фізичне і психічне здоров'я людини. Про це сказано досить багато, зупинимося лише на двох тезах, які наочно демонструють всю згубність впливу наркоманії на здоров'я окремої особистості і всього суспільства в цілому.

Окремі аспекти вказаної проблематики досліджувались у працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як О.М. Бандурки, І.Г. Богатирьова, С.С. Босхолова, П.В. Волошина, М.Г. Вербенського, В.В. Голіни, О.М. Джужи, В.І. Жукова, А.П. Закалюка, В.І. Кнорринга, О.Г. Колба, М.В. Корнієнка, О.М. Костенка, Б.І. Краснова, О.С. Левашова, О.М. Литвака, О.М. Литвинова, А.А. Музики, Ю.В. Орлова, В.І. Осадчого, А.В. Савченка, С.В. Слінька, Л.І. Спиридонова, В.А. Тимошенка, П.Л. Фріса, О.Н. Ярмиша, Х.П. Ярмакі та інших. Проте, у вітчизняних реаліях бракує кримінологічної складової стратегії протидії наркозлочинності, особливо охоронних та організаційно-управлінських заходів. Вважаємо копіювання та впровадження західних моделей протидії наркозлочинності не є ефективним засобом антикриміногенного впливу даного виду. Саме тому є необхідним акцентований розгляд цих питань.

Тож метою даної статті є: по-перше, поширення наркоманії відбувається різними способами і з різних причин. Аналіз причин

наркотизації становить самостійний науковий інтерес і не є предметом нашого дослідження. Проте, розглядаючи проблему поширення наркоманії в соціальному контексті, слід відзначити, що людина навряд чи стане наркоманом, якщо не буде мати інформації про те, де дістати наркотики, яким способом їх вживати, а, маючи контакт із особами, які володіють подібною інформацією (найчастіше з наркоманами), вона ймовірно може бути втягнута до вживання наркотиків.

Поширення наркоманії відбувається подібно до поширення вірусної інфекції. Цьому можна ефективно протидіяти тільки методом заборони. Захищаючи людей від подібних контактів можна вирішити багато проблем ще до їх виникнення, ніж потім, коли вони стануть наркоманами, витратити сили і кошти на їх лікування, реінтеграцію в суспільство і т. д. У своєму дослідженні проблем наркоманії В.В. Корнієнко справедливо звернув увагу на той факт, що найнадійніший засіб боротьби з наркоманією – максимальне обмеження доступу молодих людей до наркотиків [2, с. 12].

По-друге, проблема наркоманії посилюється в процесі поступового переходу наркоманів від споживання так званих «легких» наркотиків (конопля, гашиш) на «важкі» (героїн, кокаїн). Психоактивні речовини, які містяться в «легких» наркотиках, на певному етапі вже не здатні приводити організм в очікуваний стан ейфорії, для цього організму потрібні все більші дози наркотиків, він вдається до споживання більш «насичених» наркотиків. Це підтверджується і медичними спостереженнями.

Відсутність чітко визначених заборон на немедичне споживання наркотиків призводить до подібного роду експериментів хворих на наркоманію над своїм організмом, а також втягненню ще більшої кількості жертв у це порочне коло.

Зараз в більшості країн світу протидія поширенню наркоманії та незаконному обігу наркотиків здійснюється методом заборони, тобто виробництво, зберігання і продаж наркотиків в цілях інших, ніж медичні та наукові, забороняється і підлягає покаранню.

Однак існує інша точка зору на такий стан речей, прихильники якої вважають, що сучасний міжнародний режим контролю за наркотиками, що склався під впливом економічно розвинених країн, вигідний інтересам саме цих країн і ущемляє інтереси країн, що розвиваються, де в основному і виробляються наркотики. Цим пояснюється те, що під тиском такої політики введені певні обмеження і заборони в усталені звичаї і практику поводження з наркотиками у різних країнах.

Навряд чи є сенс сперечатися з тим, що в даний час жорсткий міжнародний контроль за обігом наркотиків є необхідним. Питання полягає в тому, як це реалізується і наскільки це відповідає інтересам тих чи інших країн. Виконавчий директор Управління ООН з контролю за наркотиками та поширенням злочинності зазначає: «Існує три компонента у боротьбі з наркотиками. З одного боку – виробники, з протилежного – споживачі. Я людськи відчуваю співчуття і до тих, і до інших. Я можу запросити вас відвідати зі мною фермерів, які займаються вирощенням маку, або пацієнтів наркологічних лікарень. Ви заплачете ... А ось посередині знаходяться ті, хто має прибуток і від перших, і від других. Ціни на героїн в Афганістані становлять 1-2 долари за грам. У країнах західної Європи – 100 доларів за грам, а в регіонах Центральної Азії – 20-30 доларів за грам. Тож є люди, які використовують в своїх цілях труднощі фермерів в Афганістані і споживачів наркотиків у всьому світі. І заробляють на цьому мільярди доларів. Моє завдання і завдання всього нашого офісу – допомогти людям, які знаходяться у двох крайніх позиціях, і дуже жорстко обходитися з тими, хто посередині. Саме посередині знаходиться відмивання грошей, витік грошей, експлуатація людей, злочинність».

Лева частка прибутку від наркозлочинів залишається саме в тих країнах, де завершується ланцюжок наркобізнесу [3, с. 209-219]. Виходячи з цього, і відбувається протистояння між розвиненими країнами-споживачами і країнами-виробниками наркотиків; кожна сторона відстоює власні інтереси в цій галузі. Незважаючи на всі розбіжності, держави, які підписали конвенції

ООН, зобов'язані проводити національну антинаркотичну політику відповідно до них.

Реалізація заборонної політики щодо наркотиків нерідко призводить до прямого втручання міжнародних організацій і служб по боротьбі з наркотиками у внутрішні справи країн, на території яких вирощують наркотичні рослини. Це виправдовується тим, що для нейтралізації загрози, яка походить від цих країн національним інтересам інших держав, вони змушені вживати адекватних заходів.

Однак якщо реально оцінити ситуацію, пов'язану з розповсюдженням наркотиків, слід визнати і те, що застосування одних тільки методів заборони, в основному орієнтованих на знищення пропозиції наркотиків, не принесе очікуваних результатів. Поки існує попит, наркотики продовжують поширюватися, а наркоманія стає все більш серйозною загрозою для здоров'я не тільки окремої особи, але і всього людства в цілому. З огляду на це, питання про необхідність пошуку оптимальної моделі стратегії впливу на наркозлочинність здобуває виняткової актуальності.

Хоча існує поширена думка, що винуватцем наркоманії є країни третього світу, де переважно вирощуються наркотична сировина, зараз досить широке поширення у світі отримали синтетичні наркотики, вироблені економічно розвиненими країнами [4, с. 93]. Будучи реалістами, слід визнати, що дійсно при прийнятті міжнародних правових актів не останню (в деяких випадках і вирішальну) роль відіграє вплив економічно розвинених країн світу.

Деякі слабкі сторони заборонної політики використовуються прибічниками ліберальних підходів до вирішення проблеми незаконного обігу наркотиків та поширення наркоманії для відстоювання своїх позицій в цій сфері (вони вважають, що заборона вживання і продажу наркотиків в немедичних цілях повинна бути скасована). Ліберальна доктрина отримала у світі досить широкий розвиток, серед її прибічників чимало відомих і впливових людей. Викликає занепокоєння той факт, що ця мода донеслась і

до наших земель. Ось яку інформацію помістив один з українських сайтів (*стилістика збережена – Є.Г.*): «В червні 2016 року до парламенту надійшов законопроект щодо легалізації марихуани у медичних цілях – він торкався змін до діючого акту «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» та був зареєстрований під номером 4533. Написали законопроект народні депутати під проводом экс-міністра охорони здоров'я Олега Мусія. Документ мав вивчити профільний комітет, а відтак представити у Раді. Очікувалося, що це станеться восени, проте осінь вже майже добігає кінця, а про наркотики парламентарі вперто мовчать. І дарма, бо, як стверджує в.о. голови Державної служби з контролю за наркотиками Олег Дзісяк, конопля має цілющі властивості, не оцінені попередніми поколіннями фармацевтів та чиновників. Ми проігнорували цілющі властивості конопель, або на латині *canabis*. Зараз весь світ просувається в наукових дослідженнях не тільки використання психотропного тетраканабінола в медичних цілях, а й інших канабіноїдів. Безліч законодавств європейських країн легалізує використання канабіса в медичних цілях, то чому ми повинні обмежувати своїх громадян в доступі до цілющих властивостей цієї рослини, якщо вона у нас традиційно зростає. Тим більше це ніяк не вплине на ту кількість героїну в наркотрафіку, який провозиться через територію України. Нам потрібно в першу чергу ставити за мету людину, і в цьому законопроекті це також прописано, – віщав Дзісяк в одному з телеефірів. Хай би як не вирішилася доля цього законопроекту, зрозуміло, що навіть за найбільш сприятливих для нього обставин мова йтиме лише про розширене використання похідних коноплі у медицині. Що ж до спокійного релаксу із конопляною самокруткою, то це поки що – нездійснені мрії з відтермінованою реалізацією. Однак поки на нашій батьківщині розваги із «травичкою» знаходяться під табу, за канабісом можна помандрувати деінде. Світ – широкий, і в деяких його місцях до марихуани не ставляться надто суворо» [5]. Коментувати цю генерацію шкідливих ідей навряд чи є сенс.

Прихильники ліберальних підходів вважають, що функціонування заборонно-репресивного механізму держави порушує права людини, зокрема, право на вільне вживання наркотиків в немедичних цілях. Член дорадчого органу при Департаменті боротьби з наркотиками США С. Висотскі підкреслює, що небезпека втрати свобод, дарованих американським громадянам Конституцією, небезпечніше проблеми наркотиків. В кінцевому підсумку, наркотики шкодять лише частини суспільства, тоді як втрата свободи знищить і державу, і американське суспільство [6, с. 177-187].

Зловживання наркотиками прикривається різними доводами, у тому числі, наданням наркотикам такого собі ореолу «еліксиру» натхнення. На наш погляд, це є нічим іншим, як плодом хворої уяви наркозалежних осіб, спробами самозвеличення і піднесення свого «віртуального світу» над нормальним світосприйняттям.

Посилаючись на те, що криміналізація дій з наркотиками призвела до виникнення таких негативних явищ як незаконний обіг наркотиків, санітарні ризики і т. д., ліберали пропонують з метою усунення подібних негативних явищ ввести вільний обіг наркотиків, у тому числі їх легальний продаж з метою немедичного споживання. Разом з тим, враховуючи, що наркотики є специфічним товаром, передбачається регламентований порядок їх обігу.

Переконані, що легалізація торгівлі наркотиками полегшить їх отримання, розширить, а не звузить коло споживачів наркотиків, сприятиме зростанню виробництва і продажу наркотичних засобів. Держава як суб'єкт ринкових відносин не довела свою конкурентоспроможність порівняно з іншими суб'єктами економічної діяльності. Тому немає ніяких гарантій того, що держава буде більш потужним конкурентом в порівнянні з наркомафією, що має свою добре налагоджену систему виробництва і збуту наркотиків. Більше того, держава може саме перетворитися на злочинця, оскільки торгівля наркотиками – прибутковий бізнес. За рахунок цього бізнесу почне формуватися державний бюджет і вирішуватися інші фінансові проблеми держави. В результаті у держави з'явиться інтерес у збереженні значного

кола осіб, які вживають наркотики (аналогічно інтересу до осіб, які вживають алкоголь і тютюнові вироби), в союзі з наркомафією, яка допоможе на вигідних для себе умовах налагодити існуючі канали збуту наркотиків. Нарешті, наркомафія через корумпованих чиновників може взагалі не дозволити державі зайнятися збутом наркотиків [7, с. 14-15].

Боротьба з наркозлочинністю ведеться в усьому світі. На сьогоднішній день існують різні напрямки боротьби з цим злом. Представники одного з них сприймають силові методи боротьби (у тому числі застосування найжорстокіших покарань, аж до винесення смертних вироків і використання збройних сил); прихильники другого напрямку є прихильниками комплексних програм, в основі яких лежить використання економічних стимулів з метою витіснення виробництва наркотичної сировини іншими культурами; третій напрямок представляють пропагандисти легалізації наркотиків.

Залежно від діючих на даний момент законодавчих моделей стратегій боротьби з розповсюдженням та споживанням наркотиків країни групують за ступенем жорсткості ставлення до проблеми немедичного споживання наркотиків.

1. **«Група жорсткої політики»**, до якої слід віднести країни з найбільш жорстким законодавством, що передбачає підвищену, аж до смертної кари, відповідальність за злочини, пов'язані з наркотиками. Це – Китай, Іран, Пакистан, Таїланд, Малайзія, Нігерія.

2. **«Група жорсткого контролю»**. До неї відносяться США, Великобританія, Франція, в яких здійснюється жорсткий контроль за всіма видами наркотиків, йде активне протистояння наркомафії, але крайні заходи не застосовуються.

3. **«Ліберальна група»**. У неї входять держави з найбільш ліберальним законодавством. Характерними її представниками є Нідерланди (Голландія) і Іспанія. У Голландії, як відомо, дозволено вживання «легких» наркотиків (марихуани, гашишу). Кримінальна відповідальність передбачена тільки за

збут і зберігання «важких» наркотиків (героїну, кокаїну, крека, опіуму та ін.). Поряд з цим деякі голландські фахівці змушені визнати, що найчастіше дозвіл вживати «легкі» наркотичні засоби, провокує вживання «важких» наркотиків. Наочним прикладом є досвід Іспанії, в якій з 1985 р. була введена голландська модель, в результаті чого кількість лише зареєстрованих наркоманів збільшилася за п'ять років з 200 тис. до 1,5 млн, а країна перетворилась у перевалочну базу наркотрафіків, в першу чергу кокаїну [8, с. 113].

Підводячи підсумки проведеного нами аналізу окремих елементів стратегій протидії наркозлочинності зарубіжних країн, необхідно відзначити наступне:

- нестримний процес наркотизації населення торкнувся практично всіх країн світу;
- у законодавстві окремих країн, змушених вживати адекватних заходів у сформованій надзвичайно небезпечній ситуації у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, в останні десятиліття намітилася чітка тенденція до посилення репресивних заходів;
- у більшості азіатських країн поряд із застосуванням найжорсткіших репресивних видів покарання (бичування, довічного позбавлення волі, смертної кари), що було характерно для колишнього колоніального законодавства, спостерігається тенденція до пом'якшення покарання за вчинення злочинів, пов'язаних з наркотиками і які не становлять великої суспільної небезпеки;
- у низці європейських і азіатських держав законодавчо закріплено як добровільне, так і примусове лікування наркоманів, причому на період проходження лікування за ними зберігається колишнє місце роботи.

Використовуючи закордонний досвід моделювання стратегій протидії наркозлочинності, у вітчизняному законодавстві варто використати кращі зразки та підходи. Натомість робити такий документ варто власноруч без запозичень іноземних зразків, які, як довів увесь наш минулий досвід, не

можуть бути застосовані в національних реаліях без суттєвої трансформації та урахування місцевої специфіки.

Список використаних джерел:

1. Ярмачі Х.П. Контрольно-наглядова діяльність органів виконавчої влади за обігом наркотиків в Україні / Х.П. Ярмачі // Боротьба з наркобізнесом: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Одеса, 2002. - С. 26-33.
2. Корнієнко В.В. Попередження наркоманії дільничними інспекторами міліції : науково-практичний посібник / В.В. Корнієнко - Харків: Наш городок, 2007. - 76 с.
3. Наркомафия: Производство и распространение наркотиков/Авт.-сост. Н.В. Белов. – Минск: Современный литератор, 1998. - 544 с.
4. Незаконный оборот наркотиков: глобальные тенденции и проблемы: сб. докладов Международного комитета по контролю над наркотиками/сост. и вступ. ст. А.В. Федоров. Москва: Астрей-центр, 2007. - 295 с.
5. Марихуана з салом: чи легалізують в Україні легкі наркотики? [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: URL: http://ukropnews.com/news/Marihuana_z_salom_chi_legalizuyut_v_Ukraini_legki_narkotiki_25007.html
6. S.Wisotsky. The War on Drugs and Civil Liberties. Наркомания и методы борьбы с ней: сб. материалов/отв. ред. Г.И.Иванов. Москва: Изд-во РАГС, 2003. - С. 177-187.
7. Криминологическая характеристика и профилактика преступности, связанной с незаконным оборотом наркотических средств : (Учеб. пособие) / Р.М. Булатов, А.В. Шеслер; Рос. акад. образования. Поволж. отд-ние. Науч. центр безопасности жизнедеятельности, Ком. по защите прав человека Респ. Татарстан. Казань, 1999. - 17 с.
8. Глинкин А.Н. Транснациональный наркобизнес: новая глобальная угроза/отв. ред.: А.Н. Глинкин М.: РОССПЭН, 2002. - 264 с.